

**ПОЛІМАРФІЗМ ЛЕКСІЧНЫХ АДЗІНАК
У «СЛОЎНІКУ ЛЯСНЫХ ТЭРМІНАЎ» (1926)**

Прадстаўленне тэрміналогіі ў выглядзе строга ўпарадкаванай сістэмы, якая адпавядае сучаснаму ўзроўню развіцця навукі, прадугледжвае аналіз парадыгматычных сувязей паміж тэрміна-адзінкамі. Да сувязей раўназначнага характару тэрміналогіі, разам з сінаніміяй, дублетнасцю, варыянтнасцю, адносяць т. зв. *полімарфізм* – існаванне фармальна розных тэрміналагічных намінацый, якія характарызуюцца семантычнай эквівалентнасцю, агульнасцю семантычнай функцыі, узаемазамяняльнасцю [1, с. 122]. Полімарфізм вывучаюць як на сінхранічным, так і на дыяхранічным зрэзах. Гэта дае магчымасць прааналізаваць працэс фарміравання тэрмінаадзінак, выявіць усе тэрміны з тоесным аб'ёмам семантыкі, ацаніць актыўнасць іх ужывання на розных гістарычных этапах, што, у сваю чаргу, выкарыстоўваецца ў працэсе ўніфікацыі і стандартызацыі нацыянальных тэрмінаў.

«Слоўнік лясных тэрмінаў» (1926) стаў першай спробай лексікаграфічнага апісання беларускіх тэрмінаў лясной гаспадаркі. Ён быў выдадзены «ў дыскусійным парадку» [2, с. 3] і характарызуецца багаццем паліморфных адзінак. Праведзены аналіз паказаў, што ў названым лексікаграфічным выданні зафіксаваны семантычна суадносныя рознаструктурныя тэрміны, якія ўзніклі ў выніку экстэрнальнага, анамасіялагічнага і лексемнага полімарфізму.

Экстэрнальны полімарфізм, у адпаведнасці з фармулёўкай, дадзенай даследчыкам Д. В. Дзятко, «звязаны з праяўленнем ізафункцыянальных і ізаструктурных уласцівасцей мовы, якія не парушаюць тоеснасці моўнай адзінкі самой сабе і не выклікаюць у тэрміне семантычна-паняційных (унутраных) зрухаў» [1, с. 122]. У аналізуемым слоўніку зафіксаваны экстэрнальныя паліморфы фаналагічнага і граматычнага падтыпаў.

Фаналагічны полімарфізм прадстаўлены фармальнымі рэалізацыямі тэрміна, тоеснымі па марфемным складзе і граматычнай характарыстыцы. Як правіла, узнікненне фаналагічных паліморфаў абумоўлена суіснаваннем розных падыходаў да адаптацыі запазычаных адзінак. Так, у межах розных храналагічных перыядаў у беларускай лесагаспадарчай і лесатэхнічнай тэрміналогіі зафіксаваны такія фаналагічныя паліморфы, як *дэндралёгія* – *дэндралогія*, *зоолёгія*

– *заалогія, ксілёметр – кілометр, сартымэнт – сартымент, сэквэстар – секвестар* і інш. У «Слоўніку лясных тэрмінаў» фаналагічны полімарфізм прадстаўлены толькі ў адным выпадку: *бэлька – балька*.

Граматычны полімарфізм уласцівы асобным тэрмінам, якія могуць мець розныя паказальнікі дыферэнцыяцыі роду / ліку: *кляса (ж.р.) – клас (м.р)*. У «Слоўніку лясных тэрмінаў» гэты падтып прадстаўлены у двух выпадках: *парубка – поруб, сучча – сукі*.

Анамасіялагічны полімарфізм звязаны з частковым ці поўным змяненнем структуры тэрміна. У аналізуемым выданні зафіксаваны анамасіялагічныя паліморфы афіксальнага і сінтаксічнага падтыпаў.

Тэрмін *афіксальны полімарфізм* у сучаснай тэрміналогіі ўжываецца для абазначэння намінацый, якія абазначаюць адно і тое самае паняцце, не супадаюць марфемным складам, але пры гэтым належаць да аднаго лексіка-граматычнага класа [1, с. 126]. У «Слоўніку лясных тэрмінаў» афіксальны полімарфізм прадстаўлены трыма падтыпамі – суфіксальным, прэфіксальным і гібрыдным:

1) суфіксальны падтып характарызуецца карэляцыяй суфіксаў (ці іх спалучэнняў): *галалёдзіца – галалёд, лузганец – лузгун, выцярэбліванне – выцераб, суша – сухмень, лісічка – лісіца, маладняк – маладнік, шчэлка – шчыліна, візірка – візір, градка – града, куна – куніца*;

2) прэфіксальны полімарфізм звязаны з карэляцыяй прыставак (або іх спалучэнняў): *бязьдзейны – нядзейны, недавыруб – недаруб, вобруб – абруб, плата – выплата*;

3) гібрыдны полімарфізм (звязаны з карэляцыяй спалучэнняў суфіксаў і прэфіксаў) прадстаўлены ў тэрмінах *ляснік – палясоўшчык, махавік – імішэннік*.

Сінтаксічны полімарфізм характарызуецца канкурэнцыяй суадносных па значэнні мана- і полікампанентных тэрмінаў ці некалькіх полікампанентных тэрмінаў. У аналізуемым выданні зафіксавана 3 умоўныя канструкцыі:

1) аднакампанентны тэрмін – двухкампанентны тэрмін: *робінія – белая акацыя, чыніш – арэндная плата, браконьер – самапраўны паляўнічы, выдзел – вылучэньне дрэвастанаў, бугай – вып звычайная, марозіна – марозная шчыліна, імішара – іміховае балота, луціца – абалоністая хвоя, ралья – ворная зямля, асмолак – смаляк пнёвы, лесапрамысловец – лясны купец, чарналесіца – лісцяны лес*;

2) аднакампанентны тэрмін – трохкампанентны тэрмін: *друкар – вялікі яловы караед, слонік – вялікі хваёвы даўганосік*;

3) двухкампанентны тэрмін – двухкампанентны тэрмін:

- мадэль $A_s \leftarrow V_{ad} \quad j$ - $A_s \leftarrow C_{adj}$ (канкуруруюць тэрміны-словазлучэнні з аднолькавым галоўным кампанентам-назоўнікам і рознымі залежнымі кампанентамі, выражанымі прыметнікамі): *высокаствольны дрэвастан* – *насенны дрэвастан*, *дубільная кара* – *гарбоўная кара*, *лес экспартны* – *лес вывазны*, *парасткавая гаспадарка* – *нізкаствольная гаспадарка*, *абаронны лес* – *ахоўны лес*, *захвоставаты ствол* – *зарывісты ствол*, *каштарысная лесасека* – *чарговая лесасека*, *ствол гонкі* – *ствол уносісты*, *слуп кварталны* – *слуп гранічны*;

- мадэль $A_s \leftarrow V_s$ – $C_s \leftarrow V_s$ (канкуруруюць тэрміны-словазлучэнні з рознымі галоўнымі кампанентамі-назоўнікамі і аднолькавымі залежнымі кампанентамі, выражанымі назоўнікамі): *вылучэнне дрэвастанаў* – *выдзел дрэвастанаў*, *гонкасць дрэва* – *поўнадрэўнасць дрэва*;

- мадэль $A_s \leftarrow V_s$ – $A_s \leftarrow V_{adj}$ (суадносныя тэрміны маюць аднолькавы галоўны кампанент-назоўнік, залежныя ж кампаненты ў іх выражаны па-рознаму (у адным выпадку гэта назоўнік, у другім – прыметнік): *вал для сяўбы* – *вал сьвальны*, *высечка ў пень* – *высечка суцэльная*, *канал для асушкі* – *асушальны канал*, *адрэз у камлі* – *ніжні адрэз*.

Лексемны полімарфізм звязаны з існаваннем канкурэнтных аднаслоўных намінацый. У аналізуемым выданні суадносяцца:

- тэрміны ўласнамоўнага паходжання: *тапор* – *сякера*, *пліска* – *сітаўка* – *падманка*, *падрост* – *помаладзь*, *смаршчок* – *асялок* – *храпач*, *трэска* – *шчэпка*, *пажарышча* – *смаль*, *сучча* – *ламачча*, *галлэ* – *ламачча* – *хвораст*, *паглыннанне* – *убіранне*, *матыль* – *мятлік* – *матылёк*, *бервяно* – *калода*, *віціна* – *бярліна*, *вязанка* – *бярэмя*, *даход* – *прыбытак*, *дор* – *лучына*, *клей* – *смала*, *вяха* – *амяла*, *ляшчына* – *арэшнік*, *лыка* – *луцьцё*, *масляк* – *казляк*, *роў* – *яр*, *адбой* – *кляймо*;

- уласнамоўныя і запазычаныя намінацыі: *абводак* – *абрыс*, *без'іменьнік* – *анонім*, *вілка* – *шаблон*, *водаўбордівасць* – *гіграскапічнасць*, *дагавор* – *кантракт*, *суніца* – *паземка*, *нагной* – *кампост*, *корнягрыб* – *мікарыдза*, *рудзяк* – *ортиштэйн*, *плошча* – *пляц*, *першатвор* – *аўтэнтык*, *градуснік* – *тэрмомэтр*;

- адзінкі іншамоўнага паходжання: *абрыкос* – *марэля*, *бусоль* – *компас*.

Такім чынам, аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што на пачатковым этапе фарміравання полімарфізм у беларускай тэрміналогіі лясной гаспадаркі прадстаўлены дастаткова шырока. Гэта тлумачыцца тым, што ў перыяд станаўлення нацыянальнай тэрміналогіі адбываўся своеасаблівы агляд і фіксацыя ўсіх наяўных

рэсурсаў, якія змагла прадаставіць мова патрэбнасцям выражэння навуковых паняццяў.

ЛІТАРАТУРА

1. Дзятко Д. В. Беларуская матэматычная тэрміналогія: ста-наўленне, структура, функцыянаванне. Мінск: БДПУ, 2009. 192 с.

2. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 8. Слоўнік лясных тэрмінаў. Менск: ІнБелКульт, 1926. 79 с.

УДК 821.161.3-1'373.612.2

В. У. Русак, заг. кафедры, канд. філал. навук
(БДГУ, г. Мінск)

ЧАСЦІНАМОЎНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ МЕТАФАР У ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ»

Сярод выяўленчых сродкаў паэтычнай мовы Якуба Коласа самым прадуктыўным з'яўляецца метафара. Класіфікацыя метафар ажыццяўляецца па розных крытэрыях, адзін з якіх улічвае часцінамоўную прыналежнасць.

У цесным перапляценні метафар найчасцей у паэме Якуба Коласа сустракаюцца дзеяслоўныя метафары. Напрыклад: *елкі <...> таемна з хвоймі шаталісь; жыта збажынкi <...> людзям радасна смяюцца; цені страшна і маўкліва <...> затанцуюць; прачнуўся лес ад бразгатання; у вокны дождж буйны зазвоніць*. Пры гэтым найбольш частотнымі з'яўляюцца тыя дзеяслоўныя метафары, дзякуючы якім фарміруецца прыём увасаблення. Уласціваасці чалавека ў паэтычным кантэксце Якуба Коласа пераносяцца:

– на неадушаўлёныя прыродныя аб'екты: *заішэпчуць краскі між сабою; дзярэўцы пышна красавалі, на свет вясёла пазіралі; зямельцы неба ўсміхнецца; старыя хвоі і яліны <...> глядзелі хораша, любоўна; ные жоўценькі пясочак; луг бубніць таемна, глуха; палыселі касагоры; крыніца <...> у старых карчах загаманіла;*

– на жывёл, птушак, насякомых: *пташкі голасна і здольна смяюцца мілым шчабятаннем; тут пчолка ў вуллях гаманіла; пчолы спяваюць хорам; парасяткі <...> ўсяму дзівілісь несканчона;*

– на з'явы прыроды: *ветрык з каласкамі вядзе прыемную размову; снягі ўжо раставалі і дружна ў полі балбаталі; агонь сярдуе; мароз <...> адзін па лесе пахаджае;*

– на прадметы быту: *гуменца, крытае саломай, ад доўгіх часаў пасівела; звон аб прыпек скавародны <...> спяваў ім песню святою; збаны, гаршкі між іх тулілісь, і тры цабэркі там стаялі і чарады*